

## **O STOGODIŠNJICI SENŽERMENSKOG UGOVORA, KAO OSNOVNOG POZITIVNO-PRAVNOG IZVORA ZAŠTITE MANJINA U JUGOSLAVIJI IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA**

**Sažetak:** Nakon završetka Prvog svjetskog rata, u Versaju je potpisan opći mirovni sporazum između pobjedničkih sila Antante i poraženih Njemačke i Austro-Ugarske. Tako sklopljen, versajski politički sistem, koji je obilježio period do 1939. godine, predstavljao je bitnu historijsku podlogu jačanja sila Antante, posebno Francuske i niza malih država pod njenom zaštitom. Jedna od njih, nastala u suštini upravo kao versajska tvorevina, jeste i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je sklopila pet međunarodnih ugovora u cilju osiguranja svog položaja i granica. Senžermenski ugovor se jedini ticao Bosne i Hercegovine, potvrđena je njena teritorijalna cjelovitost kao administrativne oblasti, te su garantovana puna prava muslimanima kao i zaštita njihovim vjerskim ustanovama. U radu se naglašavaju bitne historijske činjenice u burnom vremenu na prelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće, koje su dovele do propasti Austro-Ugarske monarhije, i do stvaranja prve zajedničke južnoslavenske države. Posebno se analiziraju okolnosti u vezi sa uključivanjem odredaba Senžermenskog ugovora u pravni sistem Kraljevine SHS. Otvoreno je niz pitanja u vezi sa odnosom između države i vjerskih zajednica, te ostvarivanja osnovnih, posebno statusnih i porodičnih prava, od kojih su neka i danas, nakon cijelog jednog stoljeća, ostala nedovoljno i nepotpuno regulisana, a sam Ugovor je predstavljao osnovni pozitivno-pravni izvor zaštite manjina u Jugoslaviji između dva svjetska rata.

**Ključne riječi:** Senžermenski ugovor, teritorijalna cjelovitost, manjinska prava, država i vjerske zajednice, priznate vjeroispovjesti

### **1. Uvodne napomene**

Podsjećanje na Senžermenski ugovor, samo po sebi nameće i potrebu istraživanja svih društvenopolitičkih okolnosti koje su stvorile historijski ambijent pogodan za njegovo sklapanje, a s tim se opet otvaraju podsjećanja i analize niza prethodnih akata, koja su obilježila devetnaesti vijek, te iz kojih se odslikava konstalacija sveukupnih interesnih sfera bitnih međunarodnih subjekata.

Devetnaesti vijek, često u nauci naglašavan kao vijek historizma, ujedno je, za razliku od prethodnog, koji je uglavnom doveo do razvoja doktrine međunarodnog prava, bio praktična i pozitivistička era, donoseći nam niz bitnih

međunarodnih sporazuma, koji su, dakako, imali veliki uticaj i na sudbinu Bosne i Hercegovine i njenog državnopravnog položaja i subjektiviteta.

Bečkim kongresom iz 1814-15. godine, uspostavljen je novi međunarodni poredak, nove granice, odnosno restauriranje „starih„ dinastija. Savez između ruskog i austrijskog cara i pruskog kralja, poznat kao Sveta alijansa, upravo je uspostavljen radi gušenja svakog revolucionarnog pokreta. Tako je, punih sto godina, do početka Drugog svjetskog rata 1914. godine, uz sve krize i unutrašnje suprotnosti, funkcionisao tzv. evropski poredak.

Po okončanju trogodišnjeg Krimskog rata (1853-1856. godine), u kojem su se Osmanskoj carevini 1854. godine, priključile kao saveznice Velika Britanija i Francuska, a kasnije i Kraljevina Sardinija, dok je Austrija ostala neutralna, te tako ovaj put Rusija ostala usamljena, Pariskim ugovorom iz 1856. godine, riješena su određena teritorijalna pitanja između Rusije i susjednih zemalja. Osmansko carstvo je postalo punopravni član Evropskog koncerta (sporazuma) evropskih sila sa zagaranovanim teritorijalnim integritetom uz istovremeno obećanje Carstva da će osigurati jednaka prava svih građana.

Rusija je radi osiguranja svojih interesa na istočnom Balkanu i Crnom moru, u proljeće 1887. godine, ponovo zaratila sa Osmanskim carstvom. U San Stefanu kod Carigrada, 3. marta 1878. godine, Rusija je izdiktirala uslove mira. Preko projekta „Velike Bugarske“, došla je nadomak moreuza Bosfor i Dardaneli, alarmirajući tako odmah Englesku, koja je smatrala da to ugrožava njene interese na Bliskom Istoku. Austro-Ugarska se smatrala izdanom od strane Rusije u pogledu Bosne i Hercegovine, koja je ovim ugovorom ostavljena u sastavu Osmanskog carstva, sa statusom unutrašnje autonomije.

Ovakva konstalacija međunarodnih odnosa, vodila je ka revidiranju odredaba Sanstefanskog ugovora, što se i dogodilo na Berlinskom kongresu, 13. juna 1878. godine, na kojem je učestvovalo šest evropskih sila (Austro-Ugarska, Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Italija i Rusija), te Osmansko carstvo. Berlinskim mirovnim ugovorom, Bugarska je svedena na malu autonomnu kneževinu, Srbija i Crna Gora su postale samostalne i nezavisne države, a članom XXV, prihvaćenim 4. jula 1878. godine, Austro-Ugarska je dobila mandat da okupira i upravlja Bosnom i Hercegovinom, sa osnovnim zadatkom uspostave reda i mira na ovom području Evrope.

Sve do aneksije 1908. godine, Bosna i Hercegovina je i dalje ostala pod sultanovim suverenitetom. Radi se o vrlo specifičnom državnopravnom statusu za koji dobar dio jurističke nauke smatra da je u pitanju bila određena pravna anomalija.

## **2. Pitanje bosanskohercegovačkog pravnog subjektiviteta (od Austro-Ugarske do Kraljevine Jugoslavije)**

Bosna i Hercegovina je prošla kroz izuzetno burno razdoblje na prelazu iz devetnaestog u dvadeseti vijek, za samo četrdesetak godina, izašla je iz jedne

Carevine u drugu, te se našla u Kraljevini Jugoslaviji, što podrazumijeva stalne udare na njen status i pravni subjektivitet.

Nakon okupacije, u Beču se iskristaliziralo mišljenje da Bosnu i Hercegovinu treba tretirati kao jedan sui generis organizam, u čijoj će upravi neposredno učestvovati predstavnici tri različita ministarstva (vojske, spoljnih poslova i finansija) i obadvije vlade Monarhije.

Pored toga, odlučeno je da bosanskohercegovačka uprava mora u principu sama pokrivati svoje troškove. Međunarodnopravni položaj Bosne i Hercegovine je od 1878 godine, ostao neraščišćen, kao i njen položaj unutar Monarhije i sam odnos prema Austriji i Ugarskoj. Bosna i Hercegovina nije pripadala ni austrijskoj(Cisleithania), niti Ugarskoj (Transleithania) polovini Monarhije. Inače, ovi nazivi Cisleithania i Transleithania dolaze od naziva za rijeku Lajtu (Leithe), malu pritoku Dunava, koja je bila granica između dva dijela Monarhije. Ova pokrajina je smatrana općedržavnim područjem, u čijoj upravi učestvuju Zajednička vlada i vlade obje države Monarhije.

Bosna i Hercegovina je tako činila treću državnu cjelinu unutar Monarhije, bez obzira što svoje zakone nije ni prije ni poslije Ustava 1910. sama donosila. Što se tiče državne upravne strukture, treba naglasiti da su parlamenti Austrije i Ugarske 22. februara 1880. godine, paralelno usvojili Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom. Ovim Zakonom, Austro-Ugarska je još potpunije osigurala svoj uticaj u Bosni i Hercegovini. Određeno je da nadzor nad privremenom upravom u Bosni i Hercegovini pripada zajedničkoj austrougarskoj vladi, te da se troškovi uprave imaju pokrivati iz vlastitih prihoda okupirane zemlje, a gdje to ne bude moguće, sporazumno sa obje vlade iz zajedničkih sredstava u smislu propisa koji važe za zajedničke poslove.

Zakonom je najzad utvrđeno da je za promjenu odnosa u kojim se okupirana zemlja nalazi prema državama uprave, potreban pristanak zakonodavnih tijela oba dijela Monarhije.<sup>1</sup>

Privremeni odbrambeni zakon za Bosnu i Hercegovinu (Wehrgesetz), proglašen je 04. novembra 1881. godine. Ovim zakonom je bosanskohercegovačko stanovništvo obuhvaćeno redovnom vojnom obavezom. Očigledno je da je ovim zakonom u osnovi povrijeđen sultanov suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom, ali Zakon ipak nije izazvao širu diplomatsku krizu, niti značajnije potrebe unutar Bosne i Hercegovine.<sup>2</sup>

Po Kallayu, bosanskohercegovačka uprava morala je djelovati kao da je okupirana zemlja već sastavni dio Monarhije. Kao glavni osnov za rješenje bosanskog pitanja, Kallay je isticao potrebu pretvaranja okupacije u aneksiju.<sup>3</sup>

1 Bliže o tome, Dževad Juzbašić, *Onastanku paralelnog austrijskog i ugarskog Zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine*. Radovi ANUBiH, XXXII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 11, Sarajevo, 1976., str. 163.-196.

2 Mustafa Imamović, *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2006., str. 93.)

3 Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878.-1914.*, Sarajevo, 1997, str. 35.)

Kako su se, dakle, osnovni ciljevi austrougarske politike u Bosni i Hercegovini mogli ostvariti samo uz prethodnu aneksiju, tako je aneksija od početka predstavljala stalni cilj austrougarske politike u Bosni i Hercegovini.

Tražio se pogodan trenutak za aneksiju, a naravno, on će uslijediti kada dođe do krize u Turskoj. U ljeto 1896.godine, kriza je izazvana ustancima na Kritu i Jermeniji. Tako je Zajednička vlada, na sjednici 26.augusta 1896. godine, odlučila da se izvrši aneksija u času kad Turska padne pod likvidaciju.<sup>4</sup> Međutim, ni tada, a ni samom aneksijom 1908., nije bilo riješeno pitanje uključivanja Bosne i Hercegovine u dvojni strukturu Monarhije. Bosna i Hercegovina je ostala u položaju uspostavljenom još u doba okupacije, a ujedno postala jedan od osnovnih izvora ustavne i političke nestabilnosti Monarhije.

U Sarajevu, 07. oktobra 1908. godine, publikovana je proklamacija upućena Bosancima i Hercegovcima, kojom se aneksija opravdava potrebom uvođenja Ustava., Tako je nakon trideset godina pravne fikcije da je Monarhija zauzela teritorije samo u interesu evropskih sila, Austro-Ugarska proglasila formalnu aneksiju Bosne i Hercegovine“.<sup>5</sup>

Ustav, proglašen 20.februara 1910. godine, i njegovi prateći zakoni, uveli su u politički život Bosne i Hercegovine tri nove institucije: sabor, zemaljski savjet i kotarsko vijeće. Najvažnija ustanova je sabor, iako sa vrlo ograničenim legislativnim pravima. Po Ustavu, sabor nije imao zakonodavnu vlast, koja je i dalje ostala u nadležnosti cara, odnosno vlade u Beču i Pešti i zajedničkog ministra finansija. Uloga Sabora u zakonodavstvu određena je čl. 21. Ustava: „Na zakonima sarađivati će Sabor u koji će stanovništvu Bosne i Hercegovine odašiljati zastupke“.<sup>6</sup>

Vrhovna uprava vlast je ostala u nadležnosti zajedničkog Ministarstva finansija u Beču i činovničke Zemaljske vlade u Sarajevu, kao njegove agencije. Sabor nije mogao imati nikakvog uticaja na upravne

poslove.<sup>7</sup> Dakle, po članu 21. Ustava, nadležnost sabora se protezala na isključivo bosanskohercegovačke poslove.

U poređenju sa savremenim ustavnim poveljama u novim krunskim zemljama, Moravskoj iz 1906. i Bukovini iz 1910., bosanski Ustav je veoma zaostajao, naročito u pogledu legislativne vlasti. I pored toga, bosanski Sabor je predstavljao pozornicu i okvir novih formi građansko-političkog života u Bosni i Hercegovini.<sup>8</sup>

---

4 Vojislav Bogićević, Aneksija Bosne i Hercegovine i jugoslavensko pitanje, historijski pregled br. 4/1959, str. 337.)

5 John V.A.Fine, Jr. Robert J.Donia, Bosna i Hercegovina, tradicija koju su izdali, Sarajevo, 1995., str. 79.

6 Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910. godine, priredio dr. Uzeir Bavčić, autor uvodne studije dr. Mustafa Imamović, Muslimanski glas, Sarajevo 1991.

7 Hamdija Kapidžić, Pripremanje ustavnog perioda u Bosni i Hercegovini (1908.-1910.), u knjizi BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, Sarajevo 1968., str. 83.

8 M.Imamović, Pravni položaj..., Sarajevo 1997., str. 220.

Kao pokrajina koja je imala poseban status u sastavu Austro-Ugarske monarhije, Bosna i Hercegovina nije bila ravnopravna sa ovim dvjema državama, nego je, dapače, u političkom pogledu, potpuno ovisila od njih, jer se nalazila pod upravom njihovih vlada i kontrolom njihovih parlamenata.

Dakle, prema Ustavu, Bosna i Hercegovina je predstavljala posebnu ustavnu jedinicu (*territorium separatum*), jedinstveno područje, sa jedinstvenim građanskim pripadništvom, područje zajedničke vladavine dviju država Monarhije. Funkcionišući tako kao *territorium separatum*, Bosna i Hercegovina je zadržavala svoj pravni subjektivitet, upravo kroz određene djelatnosti sabora, te kroz svoj vlastiti pravni poredak.

### **3. Zajednička južnoslavenska država**

Krajem Prvog svjetskog rata, u jesen 1918., u uslovima potpunog raspada Austro-Ugarske monarhije, na južnoslavenskim prostorima koji su dotad bili u sastavu Monarhije (Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina) organizuje se jedna nova državna tvorevina, pod nazivom Država Slovenaca, Hrvata i Srba, sa Narodnim vijećem kao glavnim organom vlasti, sa sjedištem u Zagrebu.<sup>9</sup> Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba osnovano je u Zagrebu 8. oktobra 1918. kao vrhovno političko predstavništvo jugoslavenskih naroda u Austro-Ugarskoj. Kao centralni organ, Narodno vijeće SHS, konstituiralo se na sjednicama održanim u Zagrebu 17-19. oktobra 1918. godine. Tom prilikom izdata je objava Narodnog vijeća narodima Slovencima, Hrvatima i Srbima u kojoj se između ostalog ističe, da je „od ovog trenutka Narodno vijeće opunomoćeno od svih narodnih stranaka i grupa da u svoje ruke preuzme vođenje narodne politike“. U praksi, to je značilo da će u svim budućim državnopravnim i političkim pregovorima, mjesto pojedinih stranaka, nastupiti Narodno vijeće SHS.<sup>10</sup>

U Plenum Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, iz Bosne i Hercegovine ušlo je 18 predstavnika.<sup>11</sup>

U Središnji odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba ušlo je 6 bosanskohercegovačkih predstavnika, izabranih između članova koji su birani u Plenum, i to: dr. Jozo Sunarić, Vojislav Šola, dr. Milan Jojkić, Šćepan Grđić, fra Ljubomir Galić i dr. Luka Čabrajić.<sup>12</sup>

Nijedan Bošnjak, kao navodni pripadnik naroda Slovenaca, Hrvata i Srba, nije ušao u Središnji odbor Narodnog vijeća.

---

9 Zovko, Ljubomir, Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878 -1941, Mostar, 2007.

10 Mustafa Imamović, Historija države i prava BiH, Sarajevo, 2003., str. 279.

11 Kasim Išević, Struktura i funkcioniranje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini u vremenu od 1918. do 1924., Glasnik Arhiva i društva arhivista BiH, God. II, Knjiga II, Sarajevo 1962., str. 26.

12 Isto.

Zato su bošnjački građanski političari oštro protestovali, pa su naknadno u Središnji odbor kooptirani dr. Halid-beg Hrasnica i Hamid Svrzo.<sup>13</sup>

Poslije povratka bosanskohercegovačkih zastupnika iz Zagreba, osnovan je u Sarajevu, 20. oktobra 1918. godine Glavni odbor Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu, a 31. oktobra 1918. konstituisano je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu.

Neposredno nakon toga, 3. novembra 1918. imenovana je prva bosanskohercegovačka Narodna vlada.

U specifičnim međunarodnim i unutrašnjim okolnostima, doći će do ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom, 1918.

U novostvorenoj Državi SHS, situacija je bila izuzetno teška usljed agrarnih i drugih revolucionarnih nemira te prodora italijanske vojske u Istru, Rijeku, dijelove Slovenije i Dalmacije.

„Zajednička jugoslavenska država stvorena u Prvom svjetskom ratu i proglašena 01. 12. 1918., u osnovi je bila rezultat srpsko-hrvatskog sporazuma kojem su se priključili i Slovenci. Ostali nisu u to vrijeme imali odgovarajući politički kapacitet da bi se u pitanju ujedinjenja mogli direktno izjasniti. Bez obzira na to, zajednička jugoslavenska država bila je u datom trenutku optimalno rješenje, kako za Bosnu i Hercegovinu kao cjelinu, tako i Bošnjake kao narod.“<sup>14</sup>

#### **4. Versajski sporazum i Senžermenski ugovor**

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, u Parizu je održana Konferencija mira, a 28. juna 1919. potpisan je Opći mirovni sporazum između pobjedničkih sila Antante i poražene Njemačke i Austro-Ugarske. Nakon ovog generalnog mirovnog sporazuma slijedilo je niz pojedinačnih bilateralnih sporazuma među zaraćenim državama.

Svi su oni potpisani u raznim paviljonima i pripadajućim zamkovima Versajskog dvorca, pa tako nose različita imena.

„U biti, potpisani svi na jednom mjestu, oni čine Versajski mir i versajski politički sistem 1919. – 1939. godine. Tim mirom i sistemom ojačane su sile Antante, na prvom mjestu Francuska, te niz malih država pod njenom zaštitom.“<sup>15</sup>

Kraljevina Srba, Hrvata i Sloveanca, da bi osigurala svoj položaj i granice, sklopila je u versajskim paviljonima i palačama pet međunarodnih ugovora. Ovim ugovorima su utvrđene granice, ali i regulisana neka druga međudržavna pitanja.

Najviše problema Kraljevina je imala u vezi sa granicom prema Italiji, s kojom je u ratu bila saveznica. Italija se inače cijeli svjetski rat opirala stvaranju

---

13 Opširnije, Atif Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo 1984., str. 28.-42.

14 Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006. , str. 127.

15 Mustafa Imamović, Historija države..., , str. 296

jedne južnoslavske, ili jugoslavenske države. Pristavši ipak preko volje na to, okupirala je 12. septembra 1919. godine Rijeku.

U tim je uslovima zaključen mirovni ugovor sa Italijom u ljetovalištu Rapallo u blizini Đenove.<sup>16</sup>

Senžermenski ugovor se jedini od svih međunarodnih ugovora neposredno ticao Bosne i Hercegovine.

Ovaj ugovor je dakle zaključen 10. septembra 1919. godine, mada su ga predstavnici Kraljevine SHS (Nikola Pašić, Ante Trumbić i Ivan Žolger) potpisali tek 5. decembra iste godine.

Članom 204. ovog ugovora potvrđena je teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine. Pored toga, članom 10. ovog ugovora Kraljevina se obavezala muslimanima Bosne i Hercegovine da će pružiti punu zaštitu svim njihovim ustanovama. Utvrđeno je da se „za muslimane, ukoliko se tiče njihovog porodičnog i ličnog statusa donose odredbe koje dopuštaju da se ta pitanja reguliraju po muslimanskim običajima.“<sup>17</sup>

## **5. Implementiranje odredaba Senžermenskog ugovora u pravni sistem Kraljevine SHS**

U Vidovdanskom ustavu je sadržana opća proklamacija da u porodičnim i nasljednim stvarima muslimana sude državne šerijatske sudije.

„Na taj način za muslimane u Jugoslaviji primjena šerijatskog prava nije bila mogućnost već obaveza.“<sup>18</sup>

Članovi šerijatskih sudova, to jest kadije, mada su sudili po muslimanskom vjerskom pravu, nisu bili vjerski zvaničnici, nego državne sudije. U njihovu su nadležnost pored porodičnog i nasljednog prava spadali i vakufski poslovi. Istim članom, članom 109. Ustava određeno je da će muslimani kao svog vjerskog poglavara imati reisul-ulemu. Džamije, mezarluči (groblja), vakufi i ostale muslimanske vjerske i dobrotvorne ustanove imaće odgovarajuću zaštitu. Nove muslimanske ustanove te vrste moći će se stvarati po općim zakonskim propisima.

„Ovim odredbama bosanski muslimani su pravno stavljeni u pozicijuvjerske manjine.“<sup>19</sup> Što se tiče davanja posebnog sudstva muslimanima u navedenim

---

16 Ovim je ugovorom Kraljevina SHS (Jugoslavija) ustupila Italiji Zadar sa otocima Cres, Lošinj, Lastovo i Palagruža. Kada je u Italiji 1922. na vlast došao Mussolini, a potpisnik Rapalla grof Carlo Sforza (Sforca) demisionirao i otišao u izgnanstvo, fašistička Italija je 24. januara 1924. anektirala Rijeku, Istru, Julijsku Krajinu, Goricu, Trst i Kvarnerske otoke. Istovremeno je Italija dobila znatne posjede u Albaniji. Svim time, sile Antante su je nagradile zato što joj nisu dale pristup podjeli bivših njemačkih kolonija. (Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006., str. 137.)

17 Ugovor je kasnije postao dio unutrašnjeg pravnog poretka i obavezivao je novostvorenu državu na donošenje ovakvih propisa.

18 Fikret Karčić, Studije o šerijatskom pravu, Zenica, 1997., str. 161.

19 Mustafa Imamović, Uvod u historiju i izvore bosanskog prava, Sarajevo, 2006., str. 83.

sferama, značajnu ulogu je odigrala Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO), koja je u svom programu istakla da će se zalagati za dobijanje ustavnih garancija da će i u novoj državi ostati netaknuta ustanova šerijatskih sudova kao državnih vlasti za sudovanje po propisima šerijatskih sudova u djelokrugu koji se ima proširivati.<sup>20</sup>

Senžermenski ugovor je 10. maja 1920. godine proglašen za privremeni, a poslije donošenja Vidovdanskog ustava za stalni zakon. Tako je predstavljao osnovni pozitivno-pravni izvor zaštite manjina u Jugoslaviji između dva svjetska rata.<sup>21</sup>

Dakle, prema članu 10. ovog ugovora propisano je: „Država Srba, Hrvata i Slovenaca pristaje da za muslimane, ukoliko se tiče njihovog porodičnog i ličnog statusa, donese odredbe koje dopuštaju da se ta pitanja regulišu po muslimanskim običajima. Vlada Srba, Hrvata i Slovenaca preduzeće korake da se naimenuje reisul-ulema. Vlada Srba, Hrvata i Slovenaca obavezuje se da pruži zaštitu „džamijama, grobljima i drugim verskim ustanovama muslimanskim“. Također je istaknuto: „Daće se sve potrebne olakšice i dozvole verskim službenicima (vakufima) i verskim ili dobrotvornim muslimanskim ustanovama, koje već postoje, i vlada Srba, Hrvata i Slovenaca neće za stvaranje novih verskih i dobrotvornih ustanova uskratiti ni jednu od potrebnih olakšica, koje su zagarantovane drugim privatnim ustanovama te vrste.“<sup>22</sup>

Muslimani su ovim ugovorom dobili izvjesna manjinska prava. Ali, ipak, s obzirom na ukupne historijske društvenopolitičke okolnosti i razloge, ovaj ugovor je muslimansko pitanje u državi postavio na potpuno pogrešan način.

Komentarušići ovo pitanje, prof. dr. Imamović ističe kako su muslimani u Bosni i Hercegovini i Sandžaku slavensko stanovništvo koje je primilo islam i koje je sa vremenom steklo izvjesne posebne etničke i psihosocijalne osobine, koje ga čine nacionalnom zajednicom, te u jednoj slavenskoj državi ovo slavensko stanovništvo, koje naseljava njen centralni dio, nije se moglo smatrati nacionalnom manjinom. Dalje ističe da su muslimani na Kosovu i Makedoniji pripadali, u etničkom pogledu, u ogromnoj većini albanskoj i turskoj nacionalnosti, pa im je trebalo osigurati manjinska prava, ali ne kao muslimanima, nego kao pripadnicima albanske i turske nacionalnosti, međutim, stvarnu manjinsku zaštitu ni Albanci ni Turci nisu imali. Kosovo i Makedonija upravo su predstavljali područja najvećeg nacionalnog ugnjetavanja u Kraljevini Jugoslaviji... “Osim toga, davanje manjinske zaštite muslimanima u Bosni i Hercegovini imalo je i tu nezgodnu posljedicu da je unijeto u ugovor sa Austrijom. Tako se Austrija pojavila kao zaštitnik muslimana

---

20 Atif Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo, 1977., str. 418.-419.

21 Mustafa Imamović, n. dj., str. 83.

22 Dženana Čaušević, Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine, dokumenti sa komentarima, Sarajevo,

koji su u novoj državi faktički došli u gori položaj, pa ih bivša Carevina mora štititi međunarodnim ugovorom“.<sup>23</sup>

To su svakako bili osnovni i najvažniji nedostaci Senžermenskog ugovora, ali sa druge strane ovaj ugovor bio je jako važan jer je pružao kakve-takve garancije za zaštitu barem osnovnih prava muslimana na području tadašnje Jugoslavije. Nažalost, beogradska vlada, iako je prihvatila tačku 10 Senžermenskog ugovora, u praksi nije provodila njene odredbe.

Prema prvoj odredbi tačke 10. ovog ugovora, vlada je trebala regulisati porodične i lične poslove muslimana prema šerijatskim propisima. Prema članu 109. Vidovdanskog ustava, porodične i nasljedne poslove muslimana „sude državne šerijatske sudije“. Na području Kraljevine SHS, ti sudovi su postojali

samo u Bosni i Hercegovini i dijelom u Crnoj Gori, dok ih na ostalim područjima nije bilo. Vrhovni muftija u Beogradu, a prema izmjenama i dopunama Zakona o ustrojstvu sudova<sup>24</sup>, dobio je funkciju vrhovnog šerijatskog sudije za Srbiju i Crnu Goru. On je u posljednjem stepenu presuđivao bračne, vjersko-imovinske i nasljedne sporove muslimana na svom području. Iako je Zakon o šerijatskim sudovima donesen 21. 3. 1929. godine<sup>25</sup>, šerijatski sudovi u Srbiji i Crnoj Gori nisu bili uvedeni mada je zakonski rok za njihovu uspostavu istekao, a na šta je vladu upozorilo i vrhovno starješinstvo Islamske vjerske zajednice u septembru 1932.godine, predstavkom u kojoj je stajalo da na području Južne Srbije (Kosovo i Makedonija) u mnogim mjestima, i nakon zakonski predviđenog roka, nisu uspostavljeni šerijatski sudovi.<sup>26</sup>

Prema drugoj odredbi tačke 10. Senžermenskog ugovora, Vlada je bila dužna imenovati reisul-ulemu za cijelu državu što je automatski značilo i uspostavu jedinstvene organizacije Islamske zajednice na području cijele Kraljevine SHS. Vladi nije bilo u interesu širenje vjerske samouprave, te ne samo da nije provodila ovu odredbu ugovora već je njeno sprovođenje u potpunosti ometala.

Nažalost, ni muslimanski vjerski dužnosnici nisu bili jedinstveni, te se provođenju ove odredbe direktno suprostavio i beogradski vrhovni muftija, koji je u međuvremenu, nakon ukidanja položaja vrhovnog crnogorskog muftije 1923. godine, svoju nadležnost proširio i na Crnu Goru. Reisul-ulema za Bosnu i Hercegovinu, u kojoj je Islamska zajednica bila autonomna organizacija, bio je u muslimanskom svijetu poznati i cijenjeni teolog i pravnik, Džemaludin Čaušević.

Zbog ugleda koji je imao u svijetu, a posebno u Turskoj, beogradska vlada je priznala Čauševića kao vjerskog poglavara muslimana u cijeloj državi ali mu nije dozvolila da ima bilo kakav uticaj na vjerske poslove izvan Bosne i Hercegovine. On se, između ostalog i po sopstvenoj želji, ograničio samo na Islamsku zajednicu Bosne i Hercegovine, odnosno nastojao je da joj osigura punu vjersku i vakufsko-

---

23 Mustafa Imamović, Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata, Sarajevo, 2008. godina, str. 68-69.

24 Navedeno prema: Mustafa Imamović, Vjerske zajednice..., str. 69.

25 Isto, str. 70.

26 Isto.

mearifsku autonomiju kao i učešće naroda u izboru vjerskih organa, a što je bio i njegov osnovni zahtjev prilikom učešća u vjerskoj anketi, novembra 1921. u Ministarstvu vjera u Beogradu.<sup>27</sup>

Ministarstvo vjera, u kojem je operativne poslove vodio Hasan Rebac koji je bio načelnik muslimanskog odjeljenja, zadržalo je upravu nad islamskim vjerskim poslovima.

Prema trećoj odredbi tačke 10. Senžermenskog ugovora „Vlada je bila dužna starati se o muslimanskim vjerskim ustanovama, džamijama, grobljima i zadužbinama. I po ovom pitanju vlada je uradila vrlo malo ili gotovo ništa. Tako je još 1921. godine, Čaušević zahtijevao da se „povrate islamske zgrade, u kojima su vojnički i civilni uredi, svojoj prvobitnoj svrsi“, i da se muslimanskim grobljima pruži ista zaštita kao i ostalim.<sup>28</sup> Prema podacima IVZ širom zemlje dolazilo je do rušenja džamija ili njihovog oduzimanja

i pretvaranja u vojne magacine, škole, i na njima su isticali krstovi. Mnoge džamije, pogotovo one na području Južne Srbije proglašavane su statički nestabilnim, te su nasilno rušene. I mnoge vakufske zgrade su rušene, a građa koja bi ostala njihovim rušenjem upotrebljavala se za zidanje državnih zgrada. U Banjoj Luci, na području Bosne i Hercegovine, vlasti su prekopavale i sknavile muslimanska groblja. Žandarmerijski narednici su javno vrijeđali vjernike i zlostavljali imame. Rad sibjan-mekteba, osnovnih

vjerskih škola je onemogućavan, a muslimanska djeca su natjerivana na pohađanje pravoslavne vjeronauke u crkvama.<sup>29</sup> Jedina dva pravna akta o Islamskoj zajednici koja su proglašena prije šestojanuarske diktature bila su „Uredba o upravi vakufa u Kraljevini SHS (osim Bosne i Hercegovine),<sup>30</sup> koja je 28. februara 1922.godine, zamijenjena Zakonom o upravi vakufa<sup>31</sup>. Ali kao osnov ovih akata nije uzet „Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova“ koji je u pogledu režima vakufske imovine važio u Bosni i Hercegovini, nego su ovi akti urađeni po ugledu na naredbu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 1894. godine<sup>32</sup>.

Tako je, po ovoj naredbi, a kasnije i zakonu, Ministarstvo vjera postalo i upravna i nadzorna vlast.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini imala je autonomiju za vođenje vjerskih, vakufskih i prosvjetnih poslova, dok je Islamska zajednica u Srbiji i Crnoj Gori bila poseban dio državne uprave.

---

27 Dr. Rado Kušej, Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci, opširno vidjeti, Mustafa Imamović, Pokušaj donošenja interkonfesionalnog zakona u Kraljevini SHS, Glasnik Rijaseta IZ u Bosni i Hercegovini, vbr. 4-6, Sarajevo, 1994., str. 235-249.

28 Isto.

29 Navedeno prema: Mustafa Imamović, Vjerske zajednice..., str. 71.

30 Isto.

31 Isto, str. 72.

32 Glasnik zakona i naredba za BiH, XV/1894. , str. 167-178.

Iz gore navedenog može se zaključiti da je Islamska zajednica, u periodu od 1918. godine pa do uvođenja šestojanuarske diktature 1929. godine, zadržala položaj i organizaciju kakvu je i imala u pojedinim krajevima prije stvaranja Kraljevine SHS.

Diktatorski režim, koji je zaveden 6. januara 1929. godine, odlučio je ukinuti autonomiju koju je imala Islamska vjerska zajednica u Bosni i Hercegovini i uvesti jedinstvenu vjersku organizaciju koj bi bila u potpunosti pod nadzorom države.

Privremeno narodno predstavništvo je razmatralo ovaj Ugovor tek šest mjeseci kasnije na sjednicama od 15. do 17. septembra 1920. godine. Od muslimanskih zastupnika u debati je govorio jedino Šukrija Kurtović, rekavši da je sve na šta čl. 10. Ugovora obavezuje vladu Kraljevine SHS, već osigurano kraljevom proklamacijom od 06. januara 1919. godine. U tom smislu se, naglasio je Kurtović: „manjinska zaštita može pružiti samo ,onim Muslimanima, koji etički (ne etnički – primjedba M.I.) nisu ni Srbi ni Hrvati’. On je zamjerio našoj delagaciji što to pitanje na mirovnim pregovorima u Parizu nije raščistila, osim, dodao je na kraju oprezno Kurtović, ako je „takva odredba bila potrebna nekome da od toga izvuče korist“.<sup>33</sup>

Nakon veoma dramatičnog rada Ustavotvorne skupštine okončan je njen mandat 28. juna 1921. godine donošenjem Ustava koji je po tom datumu ostao poznat kao Vidovdanski.

Prilikom rasprava o prijedlogu Ustava više je poslanika u Ustavotvornoj skupštini govorilo o potrebi odvajanja crkve i države. Za odvajanje su u prvom redu bili, tada izuzetno jako zastupljeni u konstituenti, socijalisti i komunisti.

Među najuglednijim političarima koji su tražili odvajanje crkve i države, najpotpunije je taj prijedlog obrazložio nezavisni zastupnik dr. Ante Trumbić, evoluirajući znatno u tom pitanju u odnosu na svoje svojevremene istupe na Krfskoj konferenciji. Između ostalog, Trumbić je istakao „još nisu kod nas posve dozrela za konačno meritorno izvršenje ipak mislim da nije preuranjeno ako već danas govorimo o tome, da se u naš Ustav unese princip rastave crkve od države“.

Što se tiče odvajanja vjerskih zajednica i vjeroispovijesti od države, Srpska pravoslavna crkva je izričito bila protiv, smatrajući to kao nešto što je direktno upereno protiv nje. U Srbiji i Crnoj Gori ona se smatrala državnom vjeroispoviješću i nacionalnom institucijom, u kojoj je srpstvo važnije od samog pravoslavlja, ukoliko se to dvoje uopće može razdvojiti.<sup>34</sup> Zato je stalno izgledalo da se plaši, da li će moći opstati i zadržati svoje pozicije bez aktivne državne potpore.<sup>35</sup>

---

33 Bliže o tome: Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, knj. I, Zagreb 1961., str. 311 – 418. i Mustafa Imamović, *Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata*, Sarajevo 2008., str. 13. Kosta Đurić, *Crkva i država – Povodom pitanja o odvajanju crkve i države*, Beograd 1923., str. 80.

34 Mustafa Imamović, n.dj., str. 16.

35 Stevan M. Dimitrijević, *Sudbonosni problemi*, Vesnik Srpske crkve, Beograd, mart – april 1921., str. 97 – 109.

Što se tiče katoličke crkve i njenog stava o odvajanju od države, istakli bismo riječi zagrebačkog Nadbiskupa, dr. Ante Bauera, prema kome Katolička crkva smatra da u Jugoslaviji „usljed historijskog razvitka o rastavi ne može biti govora“.<sup>36</sup>

Nasuprot pravoslavnoj crkvi koja se kako smo istakli, protivila odvajanju od države, katolička crkva je nastojala, ali bez uspjeha, oboriti dvije odredbe čl. 12. Vidovdanskog ustava. Jedna je ona koja propisuje, da usvojene i priznate vjere „mogu održavati veze sa svojim vrhovnim verskim poglavarima i van granica države, ukoliko to traže duhovni propisi pojedinih veroispovesti“.

Način održavanja tih veza regulisat će se zakonom. Druga je tzv. Kanzel paragraf.<sup>37</sup> Najvažniji događaj u periodu funkcionisanja prve jugoslavenske države je upravo donošenje Vidovdanskog ustava, čiji je zadatak bio odrediti pravni tretman odnosa na relaciji vjerske zajednice (prvenstveno crkva) – država.

Da bi se shvatilo značaj odredbi Vidovdanskog ustava u pogledu relacije između države i vjerskih zajednica, te eventualnog derogiranja određenih nadležnosti, uglavnom iz oblasti statusnih i porodičnih odnosa, dakle, najosjetljivije sfere ljudskog života i djelovanja, sa države na vjerske zajednice, treba napomenuti da inače postoje dva osnovna sistema odnosa između vjerskih zajednica i države. Prvi sistem podrazumijeva slabiju ili jaču povezanost crkve i države dok su prema drugom sistemu crkva i država potpuno odvojene.

Ustavom je utvrđeno da je uživanje građanskih i političkih prava, nezavisno od ispovijedanja vjere, te da se niko ne može osloboditi svojih građanskih i vojnih dužnosti i obaveza, pozivajući se na propise svoje vjere. Također je utvrđeno da niko nije dužan da javno ispovijeda svoje „versko osvedočenje“.

U okviru čl. 12. Vidovdanskog ustava, između ostalog je određeno da vjerski predstavnici „ne smiju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko verskih bogomolja ili preko natpisa verskog karaktera ili inače pri vršenju zvanične dužnosti u partijske svrhe“.<sup>38</sup>

Treba istaknuti mišljenje dr. Antona Korošeca, koji je istakao „da je naša dužnost da mi svake nedjelje i svakog praznika držimo besede“. Stoga se mora priznati da i u političkom životu ima pitanja za koja se crkva mora interesovati. „Crkva nije samo apstrakcija, nego je po shvatanju osnova čitavog

realnog života“. Između ostalog istakao je i to da se uvođenjem Kanzel paragrafa navodno isključuje mogućnost sporazuma sa svetim ocem, a u interesu je države da ima konkordat sa katoličkom crkvom.<sup>39</sup>

Istakli bismo ovdje i promišljanje slovenačkog socijaliste, Elbina Kristana, koji je u vezi sa pitanjem paragrafa rekao da neće sam paragraf imati velikog

36 Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine, knj. I, XV, Redovni sastanak, str. 18 – 19. prema: Mustafa Imamović, Vjerske zajednice..., str. 17.

37 Mustafa Imamović, n.dj., str. 17.

38 Isto, str. 18.

39 J. Stefanović, Odnosi između crkve i države, Zagreb, 1953., str. 106.

efekta, jer,, što pop ne može reći otvoreno sa predikaonice može posebice u ispovedaonici“.<sup>40</sup>

Članom 12. je također proklamovano da usvojene i priznate vjere mogu održavati veze sa svojim vrhovnim vjerskim poglavarima i van granica države, ukoliko to traže duhovni propisi pojedinih vjeroispovijesti. Ali, naravno, način kako će se te veze održavati, regulisat će se zakonom, odnosno, država će imati totalni upliv u to.

Ustvari čl. 12 Vidovdanskog ustava, upravo pokazuje da u Ustavotvornoj skupštini nije postojala politička saglasnost u vjerskim pitanjima.

Ustav je svečano proklamirao slobodu vjere i savjesti, ali je to načelo derogirao svojim odredbama. Kao izvor služio je austrijski Osnovni državni zakon o općim pravima građana od 21. novembra 1867. godine, odnosno njegov 14. i 15. član.

Međutim, dok su u ovom austrijskom zakonu „odredbe strogo logički podeljene na odredbe o verskim pravima pojedinaca i na odredbe o pravima verskih organizacija, u Vidovdanskom ustavu propisi jedne i druge vrste su ispremetani“<sup>41</sup>.

Inače, prva država koja je odvojila crkvu od države, je SAD. Zabranjeno je donošenje zakona o određivanju državne religije i slobodnog ispovijedanja vjere. Takođe, vjersko ubjeđenje nije moglo biti razlog za (ne)izbor za bilo kakav položaj ili javnu službu.

Od evropskih zemalja, što se tiče procesa odvajanja crkve od države, prva je bila Francuska. Zakonom iz 1905. godine, garantovane su vjerske slobode i nezavisnost crkve od države.

Iako je formalnopravno crkva odvojena od države, u praksi se to nikada nije u potpunosti implementiralo. Religija ima veliku ulogu u javnom životu, a država često materijalno pomaže vjerske zajednice.

Kad je riječ o drugom sistemu tj. povezanosti između crkve i države ona se ostvaruje na 3 osnovna načina: sistem državne crkve, sistem konkordata, te sistem vjerskog pariteta sa državnim zakonodavstvom tzv. sistem priznatih vjeroispovijesti.<sup>42</sup>

S obzirom da je crkva uvijek imala poseban status u političkom životu jugoslavenskog prostora i Vidovdanski ustav je značiosvajanje sistema povezanosti crkve i države, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je usvojila, dakle, sistem priznatih vjeroispovijesti. Vidovdanski ustav je proglasio da se „jamči sloboda vjere i savjesti. Usvojene vjeroispovijesti ravnopravne su pred zakonom i mogu svoj vjerezakon javno ispovijedati.“<sup>43</sup> To je bio prvi princip Ustava. Izraz usvojene

40 Sergije Troicki, Izjednačenje državnog verskog zakonodavstva, Beograd, 1940., str. 9.

41 Laza M. Kostić, Komentar Ustava Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934., str. 37.

42 Navedeno prema: Mustafa Imamović, Vjerske zajednice..., str. 15.

43 Mihailo Lanović, Vidovdanski ustav o verama, Vesnik Srpske crkve, Beograd, maj, juni-juli i august 1922. god. str 309-313; 352-361; 502-511

vjeroispovijesti odnosio se na one vjere koje su već bile zakonski priznate kao što su pravoslavna, rimokatolička, islamska, evangelička augzburškog ispovijedanja, reformovana helvetska, jevrejska, baptistička i hrvatska starokatolička crkva. Država se obavezala na pružanje materijalne pomoći svim priznatim vjerama srazmjerno broju njihovih vjernika.<sup>44</sup> Vjere koje nisu priznate ranijim zakonskim propisima mogle su dobiti priznanje samo po osnovu posebnog zakona. Mada je Vidovdanski ustav propisao slobodu vjere i savjesti pojedine njegove odredbe su ugrožavale slobodu koju je trebao da pruži. Vidovdanski ustav je usvojio sistem priznatih vjeroispovijesti što znači da nepriznate vjeroispovijesti ne mogu uživati slobodu vjere i savjesti. Prema Ustavu, građani nisu imali obavezu da javno ispovijedaju vjeru osim tokom državnih praznika i ako je riječ o osobama koje su podložne tutorskoj i vojnoj vlasti. Đaci i vojnici su morali, bez obzira na vjeroispovijest, učestvovati u pravoslavnim obredima i svečanostima. Osim toga, svi poslanici u Narodnoj skupštini polagali su zakletvu po pravoslavnom obredu.<sup>45</sup>

Drugi princip je podređenost vjerskih zajednica državi odnosno postojanje državnog suvereniteta i supremacija države nad vjerskim zajednicama.

Tokom procesa donošenja ustava pokrenuta je rasprava o odvajanju crkve i države. Pristalice ovog procesa su smatrale da je logična posljedica slobode savjesti odvajanje crkve od države. Na zahtjev o odvajanju crkve od države žučno je reagovala Srpska pravoslavna crkva smatrajući se državnom vjeroispoviješću i nacionalnom institucijom. Prema njenom mišljenju srpstvo je važnije od pravoslavlja ako se to uopće može odvojeno posmatrati.

Pristalice odvajanja crkve od države pravoslavna crkva je napadala jer se bojala da neće moći opstati i zadržati svoj uticaj bez državne podrške.

Katolička crkva je tražila uspostavljanje veza sa tzv. vjerskim poglavarima van granica tadašnje države tj. sa Svetom Stolicom, koje su se mogle uspostaviti samo ako su crkva i država odvojene jer onda vlast ne može određivati s kojim će duhovnim poglavarima van granica zemlje, pripadnici određenih vjerskih zajednica komunicirati. Budući da je Vidovdanski ustav usvojio sistem priznatih vjeroispovijesti, država je mogla kontrolisati odnose vjerskih zajednica sa duhovnim poglavarima u inostranstvu. Ipak, u stvarnosti, država je imala malo mogućnosti da nadzire veze katoličkih biskupa sa papom.

Katolička crkva je bila protiv uvođenja Kanzel paragrafa koji je zabranjivao upotrebu crkve odnosno propovjedaonice u političke svrhe. Bila je predviđena zatvorska kazna za svećenike koji zloupotrebljavaju svoj položaj u cilju uplitanja u državna pitanja. Kako je već ranije istaknuto, Vidovdanski ustav je odredio da vjerski predstavnici „ne smiju upotrebljavati svoju duhovnu vlast preko vjerskih bogomolja ili preko natpisa vjerskog karaktera ili inače pri vršenju zvanične dužnosti u partijske svrhe“,<sup>46</sup> što je naišlo na protivljenje kod katoličkih poslanika.

44 Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine SHS, knj. I, Beograd, 1921., XVII redovni sastanak, str. 28., prema: Mustafa Imamović, Vjerske zajednice..., str. 15.

45 Mustafa Imamović, Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji... str. 21.

46 Isto, str. 18.

Treći princip je dao vjerskim zajednicama status javnih korporacija koje samostalno uređuju svoje unutrašnje odnose i dobijaju državnu zaštitu i materijalnu pomoć. S druge strane, vjerski službenici pravoslavne crkve su finansirani iz državnog budžeta dok su službenici ostalih vjeroispovijesti, finansirani od strane njihovih zajednica.

Inače, sam Ustav, koji je donijet van stvarne demokratske precedure, spada u kategoriju krutih ustava, njegove izmjene su se mogle jedino sprovesti po specijalnom postupku i uz poseban kvorum poslanika u Narodnoj skupštini, kraljeva ustavna ovlaštenja su najviše bila izražena upravo u odnosu na Narodnu skupštinu, tako da je Kraljevina SHS imala karakteristike ograničenog parlamentarizma.

Zbog naprijed spomenutog nezadovoljstva i primjedbi vjerskih zajednica u odnosu na Vidovdanski ustav, pokrenut je projekt donošenja interkonfesionalnog zakona. Ministarstvo vjera je 1921. godine pozvalo predstavnike najbrojnijih vjerskih zajednica da iznesu svoje stavove o vjersko-političkim pitanjima države.

Rasprava je uključivala sljedeća pitanja: pravni položaj priznatih vjeroispovijesti, uređenje interkonfesionalnih odnosa, materijalna obezbjeđenja vjerskih službenika, te vjerski i državni praznici.<sup>47</sup>

Pravoslavna i katolička crkva su zahtijevale da se onemogući postojanje beskonfesionalnosti i priznavanje nepriznatih vjeroispovijesti. To zapravo znači da su bile protiv slobode savjesti.

Predstavnici Srpske pravoslavne crkve postavili su tri zahtjeva, i to: da se tačno fiksira koje se vjeroispovijesti smatraju usvojenim i priznatim, da se u zakonu istakne sadržaj osnovnog uređenja i njihov pravni karakter, te koji elementi čine uslove njihovih odnosa prema državi i njihove ravnopravnosti.<sup>48</sup>

Daleko više zahtjeva je imala katolička crkva. Osnovni zahtjev se odnosio na sklapanje konkordata sa Svetom stolicom. Drugi zahtjev se odnosio na veću nezavisnost vjerskih zajednica koja je uključivala: izuzeće države iz procesa imenovanja i smjenjivanja vjerskih službenika, isključenje državnog nadzora nad upravljanjem i imovinom vjerskih zajednica, te finansiranje zajednica iz vlastitih prihoda.

Postojala je bitna razlika u odnosu prema državi kod pomenute dvije crkve. Naime, pravoslavna crkva je željela što jače veze s državom, dok je katolička crkva htjela sebi potčiniti državu da bi mogla ostvariti svoje ciljeve putem iste. Predstavnici Islamske zajednice su zahtijevali punu vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i participaciju građana u izboru vjerskih organa. Predstavnici jevrejske zajednice su zahtijevali da imovina kojom raspolaže zajednica bude proglašena privatnom svojinom i da država obezbijedi materijalnu pomoć.

---

47 Božidar D Lukić, Osnovni državni zakon o konfesijama, Vesnik Srpske crkve, Beograd, januar-februar 1923., str. 1-18.

48 R. Kušej, Verska anketa u Beogradu..., str. 16-19.

Na osnovu zahtjeva pomenutih vjerskih zajednica, izrađen je Projekt osnovnog zakona o vjerama i međuvjerskim odnosima, 1925.godine. Projekt je predvidio ukidanje određenih vjerskih sloboda dajući Ministarstvu vjera široka ovlaštenja kao što su: promjena organizacije vjerske zajednice, sadržaj vjerskih akata namijenjenih javnosti, kažnjavanje vjerskih organa, veze sa inostranim vjerskim organima i poglavarima itd.

Kao i ranije, pravoslavna crkva se najviše protivila Projektu, zahtijevajući da se donese zakon o srpskoj pravoslavnoj crkvi smatrajući da je u nepovoljnijem položaju u odnosu na katoličku crkvu i islamsku zajednicu, jer Ministarstvo vjera u najvećoj mjeri vrši nadzor nad njom.

Zbog navedenog je 1928. godine izvršena revizija Projekta koja nije okončana zbog šestojanuarske diktature 1929. godine.

## **6. Teritorijalna cjelovitost BIH u Vidovdanskom ustavu**

Ustavotvorna skupština Kraljevine SHS prvi se put sastala 12. decembra 1920. godine, a protivno načelu da parlament sam sebi izrađuje i propisuje poslovnik o radu, Ustavotvorna skupština je, na sličan način kao i Privremeno narodno predstavništvo, konstituirana prema poslovniku nametnutom od strane vlade, čime je istovremeno dovedeno u pitanje njeno suvereno pravo, kao najveće vlasti u zemlji, da sama odlučuje o ustavotvornom postupku.<sup>49</sup>

Centralističko-unitarističko uređenje nove države uglavnom su u Ustavnom odboru i Ustavotvornoj skupštini zastupali predstavnici srpskih stranaka, Demokratske i Radikalne. Uostalom, pregovori između vlade Kraljevine Srbije i Jugoslavenkog odbora tokom 1914. – 1918.godine, pokazali su da su Radikalna i Demokratska stranka kao koalicioni partneri u vladi Kraljevine Srbije, smatrali centralističko-unitarističko uređenje buduće države „*conditio sine qua non*“ jugoslavenkog ujedinjenja.<sup>50</sup>

Nezadovoljni hegemonističkom, centralističko-unitarističkom politikom, te posebno izglasanim Poslovnikom Ustavotvorne skupštine u kome je bilo predviđeno obavezno polaganje zakletve kralju i izglasavanje Ustava običnom, a ne kvalifikovanom dvotrećinskom većinom, predstavnici Hrvatske republikanske seljačke stranke koja je okupljala daleko najveći broj Hrvata u zajedničkoj državi, odbili su da uzmu učešće u radu Ustavotvorne skupštine.<sup>51</sup>

Inače, nezadovoljni samovoljnim postupcima Vlade i nedemokratskim metodama rada Skupštine, mnogobrojni poslanici i iz drugih stranaka i klubova, napuštali su njen rad, pa im se broj smanjio sa 419 na svega 258. Ustavnom odboru je podnijeto osam ustavnih nacrti i projekata. Podnosioci nacrti su bili ili pojedini

49 Ferdo Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji, poslovnik za Ustavotvornu skupštinu, Zagreb 1968, str. 192.-193.

50 Dragoslav Janković, Jugoslavenko pitanje i Krfska deklaracija 1917., Beograd, 1967.

51 Ljubomir Zovko, n.dj., str. 65.

poslanički klubovi ili pojedinci, kao što su Stojan Protić, dr. Josip Smodlaka i dr. Ante Trumbić. Nacrti su odražavali i izražavali različita duhovna naslijeđa, povijesna i politička iskustva njihovih podnositelja.

Međutim, može se reći da su u njima u osnovi došla do izražaja tri osnovna shvatanja o budućem ustavnom ustrojstvu države, dakle ono koje predviđa federalističko državno uređenje, zatim umjerenocentralističko, te striktno unitarističko-centralističko.

Naravno da je jedino imalo izgleda za uspjeh treće shvatanje, izraženo u vladinom Nacrtu Ustava, koje je bilo favorizovano u odnosu na ostale, jer je projekt morao najprije da uzme u razmatranje vladin nacrt. Cjelokupna politika vladajućih krugova nalazi uporište u srbijanskom Ustavu iz 1903. godin, Krfskoj deklaraciji i Prvodecembarskom aktu.

Nacrtom je bilo predviđeno da se ozakoni centralistički uređena monarhija, sa ograničenim pravima parlamenta i sa vrlo širokim ovlaštenjima kralja.<sup>52</sup>

S obzirom da je već ranije Poslovníkom predviđeno da se Ustav umjesto kvalifikovanom može donijeti prostom većinom (polovina više jedan), to je bilo dovoljno da za Ustav glasa svega 210 poslanika. U ovakvoj konstalaciji odnosa, vrlo je bitna uloga Jugoslavenske muslimanske organizacije, koja odlučuje glasati za Ustav, boreći se prije svega za očuvanje teritorijalne cjelovitost Bosne i Hercegovine, kao i rješavanje određenih vakufsko-meirifskih (prosvjetnih) i statusnih pitanja Bošnjaka.

Glasajući za Ustav, JMO je insistirala na proširivanju njihove zastupljenosti u organima vlasti i općenitom poboljšanju njihovog položaja.<sup>53</sup>

Nakon dugogodišnjih pregovora između vlade i JMO i obostranih popuštanja, 15. marta 1921. godine, vlada se obavezala da će u buduću Ustav biti unesena odredba iz Nacrta ustava jugoslavenskog-muslimanskog kluba o zaštiti i ravnopravnosti vjera, o osiguranju vjersko-prosvjetne autonomije, o šerijatskim sudovima, te da će pri organizaciji državne uprave u Bosni i Hercegovini poštovati njene povijesne granice, odnosno da će Bosna i Hercegovina ostati cjelovita.<sup>54</sup>

Svi ovi ustupci vlade prema JMO učinjeni su, naravno, da bi predstavnici Bošnjaka Bosne i Hercegovine glasali za buduću vladin Nacrt ustava. Dakle, samo izglasavanje Ustava upriličeno je na Vidovdan 28. juna 1921. godine. U izglasavanju Vidovdanskog ustava učestvovalo je 258 narodnih poslanika: 223 poslanika glasala su za, a 35 protiv, dok je 158 apstiniralo.

Za Ustav je glasalo 89 poslanika Demokratske stranke, 87 Radikalne stranke, 3 Saveza zemljoradnika, 23 JMO, 11 Džemijeta, 10 Kmetijske stranke (tzv. slovenački radikali dr. Bogumila Vošnjaka) i Spasoje Piletić, kao nezavisni poslanik. Donošenjem Vidovdanskog ustava privremeno državno uređenje u Kraljevini SHS zamijenjeno je njenim stalnim političkim ustrojem.<sup>55</sup>

52 Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka..., str. 134.

53 Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka..., str. 135.

54 Bliže o tome, Atif Purivatra, JMO u političkom životu Kraljevine SHS, Sarajevo, 1972., str. 128.

55 Isto, str. 135. i 136.

Predstavnik JMO-a, Mehmed Spaho, na sjednici Ustavotvorne skupštine 27. juna 1921 godine, obrazložio je svoj ulazak u vladu i glasanje za Ustav. Između ostalog istaknuo je da je prvi i osnovni uslov svog ulaska u vladu i glasanja za Ustav bilo „garantiranje kompaktnosti Muslimana u Bosni i Hercegovini“.

Svjesno se odričući svog osnovnog programskog načela o pokrajinskim samoupravama, Spaho je tada naglasio da je to učinjeno zato što vladi koja je na sebe uzela dužnost da zemlji donese Ustav, nije bilo moguće doći do većine koja je poslovnikom bila potrebna za donošenje Ustava.<sup>56</sup>

Postignut je sporazum sa vladom, pa je u Ustav unijet čl. 135 (u štampi nazvan turski paragraf) kojim je određeno da Bosna i Hercegovina „ostaje u svojim sadašnjim granicama“ te da postojeći okruzi u njoj „važe kao oblasti“. Time je ovim, inače, strogo unitarističkim ustavom garantovana teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine onako kako je zatečena 1918.<sup>57</sup>

Zastupnički klub JMO stalno je insistirao na poboljšanju javne sigurnosti i provođenju jedinstvene vjersko-prosvjetne autonomije, izjednačavanju svih poreza, ravnopravnom položaju u vladinoj koaliciji i, ukratko, zahtijevao je ravnopravnost Bosne i Hercegovine sa ostalim pokrajinama, te ravnopravnost muslimana sa ostalim građanima u duhu ustavnih načela o ravnopravnosti svih građana.

Kako je Vlada uporno odbijala da izvrši preuzete obaveze, šef JMO-e dr. Mehmed Spaho je 01. februara 1921. godine, podnio ostavku na ministarski položaj.<sup>58</sup>

Ostavkom dr. Mehmeda Spahe na ministarski položaj, JMO je prešla u opoziciju prema Vladi Nikole Pašića. Istovremeno se JMO vratila svom osnovnom programskom načelu – borbi za autonomiju Bosne i Hercegovine.<sup>59</sup>

Iako je Ustav sadržavao niz odredaba kojima je proklamovao osnovna prava građana, zakonodavnoj vlasti je omogućio podlogu da već garantovana prava ukine ili ograniči, recimo, u određenim slučajevima, državna vlast je mogla da suspendira garantirane slobode i prava građana, kao što je npr. sloboda štampe i udruživanja. Također, Ustav je proklamovao načelo podjele vlasti, tj. trodiobu vlasti u Kraljevini, na zakonodavnu, sudsku i upravnu, ali u stvarnosti je provođeno načelo jedinstva vlasti, dakle, sve funkcije vlasti bile su skoncentrisane u rukama monarha, a ozakonjeno je centralističko državno uređenje.

Ipak se centralističko-unitaristička politika ozakonjena Vidovdanskim ustavom, nije do kraja ostvarila na prostoru Bosne i Hercegovine. Naime, i pored toga što je tim Ustavom bilo predviđeno formiranje oblasti u Bosni i Hercegovini, odmah nakon donošenja tog Ustava bila je organizovana Pokrajinska uprava za tu pokrajinu, sa pokrajinskim namjesnikom na čelu. Uvođenje Pokrajinske uprave stoji u vezi sa čl. 134. Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, u kojemu

56 Ljubomir Zovko, n.dj., str. 69.

57 Mustafa Imamović, n.dj., str. 135.

58 Atif Purivatra, n.dj., str. 47.

59 Ljubomir Zovko, n.dj., str. 70.

se ističe da „po stupanju na snagu ovog Ustava ostaju privremeno sadašnje Pokrajinske uprave svaka na čelu sa pokrajinskim namjesnikom, koga imenuje kralj na prijedlog ministra unutrašnjih poslova. Pokrajinski namjesnik vrši pokrajinsku upravu preko šefova odjeljenja pod neposrednim nadzorom ministra unutrašnjih poslova, a kao organ nadležnih ministara, na osnovu dosadašnjih zakona i uredaba“.<sup>60</sup>

Narodna skupština je 26. aprila 1922. konačno donijela Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi kojim je bila predviđena podjela države na 33 oblasti. Dotadašnji okruzi u Bosni i Hercegovini su, u skladu sa čl. 135. Ustava, automatski postali oblasti: tuzlanska, sarajevska, hercegovačka (mostarska), travnička, vrbaska (banjalučka) i bihaćka, ali i pored toga, u Bosni i Hercegovini je i dalje djelovala Pokrajinska uprava. Njene poslove nije bilo jednostavno obustaviti, jer je Bosna i Hercegovina ipak predstavljala historijsku administrativnu i državnopravnu cjelinu.

Bez obzira na to, strogi centralizam zaveden Vidovdanskim ustavom nalagao je likvidaciju Pokrajinske uprave u Sarajevu sa svim njenim odjeljenjima. Tek je, poslije više od pet godina, 1924. godine, Pokrajinska uprava u Bosni i Hercegovini ukinuta, a uvedena administrativno-teritorijalna podjela na oblasti, kako je i predviđeno Ustavom same Kraljevine, no ipak se uspjela očuvati teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine, kao osnovni uslov glasanja za Ustav od strane bosanskohercegovačkih političkih predstavnika.

## **7. Zaključak**

Nakon Versajskog mira i uspostavljenog versajskog političkog sistema 1919. godine, ojačan je položaj silama Antante, posebno Francuskoj i nizu malih država pod njenom zaštitom.

Samo nepunu godinu dana ranije, stvorena je Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca, koja upravo u ovakvim okolnostima sklapa pet međunarodnih ugovora.

Senžermenskin ugovor, odnosno mir sa Austrijom, jedini se ticao Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina je opet, upravo neposredno prije, u samom Prvom svjetskom ratu, netom izašla iz okvira bivše Carevine, odnosno, Austro-Ugarske monarhije. Kratko je bila u sastavu Države Slovenaca Hrvata i Srba, da bi Prvodecembarskim aktom 1918. godine, dakle činom ujedinjenja Države SHS sa Kraljevinom Srbijom, ušla u sastav Kraljevine SHS.

U takvim sveukupnim društvenopolitičkim okolnostima, bez obzira na sve negativne posljedice, bilo je to najoptimalnije rješenje za Bosnu i Hercegovinu.

Konstantno se boreći za svoju teritorijalnu cjelovitost, Bosna i Hercegovina, odnosno njeni najistaknutiji politički predstavnici, kao što je u ovom periodu

---

<sup>60</sup> Zbornik Zakona i Naredaba za BiH, 1921. str. 151.

bila Jugoslavenska muslimanska organizacija, nalaze se uglavnom priklješteni u nezavidnom političkom položaju.

Bosanskohercegovački subjektivitet je tako kontinuirano trpio nanose i pokušaje urušavanja, još od prethodnog austrougarskog perioda, dakle okupacije, aneksije, pa do ulaska u zajedničku južnoslavensku državu.

Većina južnoslavenskih naroda je patila od političke slabosti i zavisnosti od moćnih spoljnih sila, što ih je ujedno primicalo i usmjeravalo ka stvaranju zajedničke državne tvorevine, o čijem su opet budućem ustavnom ustrojstvu imali sasvim različita stajališta, od federalističkog državnog uređenja sa manjom ili većom decentralizacijom, preko umjereno centralističkog, do striktno unitarističko-centralističkog.

Krfskom deklaracijom iz 1917.godine, ističe se potreba obrazovanja slobodne, nacionalne i nezavisne države Srba, Hrvata i Slovenaca, te ostvarivanja načela njihovog nacionalnog jedinstva i samoopredjeljenja naroda, s tim da bi buduća država trebala biti ustavna parlamentarna monarhija, sa dinastijom Karađorđevića na čelu.

S obzirom da su iz Prvog svjetskog rata, kao pobjednice izašle sile Antante, bilo je moguće stvaranje zajedničke države na razvalinama bivše Austro-Ugarske monarhije. Kraljevina SHS, sa svim svojim naprijed opisanim karakteristikama, te izraženim pravnim partikularizmom, sklapa dakle Senžermenski ugovor, garantuje cjelovitost Bosne i Hercegovine, članom 204. dok se članom 10. obavezuje da će muslimanima BiH, pružiti punu zaštitu svim njihovim ustanovama.

Tako je garantovala donošenje propisa koji će im dopustiti mogućnost da se statusna i porodična pitanja regulišu po šerijatskom pravu i bosanskim običajima.

Ove odredbe se uključuju u pravni sistem Kraljevine. Jugoslavenska muslimanska organizacija, upravo boreći se za teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine i ostvarivanje osnovnih statusnih prava Bošnjaka, glasa za Vidovdanski ustav, te se tako i član 135. Ustava, u štampi nazivao „turski paragraf“ (zbog datih ustupaka bošnjačkim političkim predstavnicima).

Sam Ustav je, s obzirom na svoju formalno-pravnu moć, spadao u kategoriju krutih ustava, njegove su se izmjene mogle vršiti samo po specijalnom postupku i uz poseban kvorum poslanika u Narodnoj skupštini.

Pored činjenice da je proklamovao osnovna prava građana, istovremeno je i dozvolio zakonodavnoj vlasti da već garantovane slobode i prava, ukine ili ograniči.

Također, premda proklamovana, podjela vlasti na zakonodavnu, sudsku i upravnu, u stvarnosti nije provedena, nego je provedeno načelo jedinstva vlasti, s obzirom da su sve njene funkcije bile skoncentrisane u rukama monarha.

Članom 109. Vidovdanskog ustava je izričito određeno da će u već prethodno navedenim pitanjima, muslimanima suditi državne šerijatske sudije, dakle ne kadije kao vjerski zvaničnici, te, to za muslimane nije bilo pravo, nego obaveza. Također je određeno da će za vjerskog poglavara imati reisul-ulemu.

Ovakvim odredbama, muslimani su stavljeni u položaj manjine, a Senžermenski ugovor je nakon privremenog, poslije donošenja Vidovdanskog ustava, proglašen za stalni zakon.

Pored svih svojih nedostataka i nažalost nedosljedne primjene u praksi, Senžermenski ugovor je predstavljao bitnu podlogu i garanciju za zaštitu barem osnovnih prava muslimana na području tadašnje Jugoslavije.

Sama činjenica da su se ove okolnosti dešavale prije cijelog jednog stoljeća, te poredeći ih sa današnjim raspravama o vjerskim pitanjima na ovim područjima, govori o konstantnoj aktuelnosti i potrebi detaljnijeg i dosljednijeg regulisanja odnosa između države i vjerskih zajednica, a sve, naravno, u cilju poboljšanja osnovnih prava i položaja građanina savremenog doba.

### **Literatura:**

Atif Purivatra, JMO u političkom životu Kraljevine SHS, Sarajevo, 1972.

Atif Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo 1984.

Atif Purivatra, Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Sarajevo, 1977.

Avdo Sućeska, Istorija države i prava naroda SFRJ, Sarajevo, 1971.

Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910. godine, priredio dr. Uzeir Bavčić, autor uvodne studije dr.

Božidar D Lukić, Osnovni državni zakon o konfesijama, Vesnik Srpske crkve, Beograd, januar-februar 1923.

Branislav Gligorić, Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929.), Beograd, 1979.

Branko Petranović, Istorija Jugoslavije 1918-1978., Beograd, 1981.

Dr. Rado Kušej, Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci, opširno vidjeti, Mustafa Imamović, Pokušaj donošenja interkonfesionalnog zakona u Kraljevini SHS, Glasnik Rijaseta IZ u Bosni i Hercegovini, vbr. 4-6, Sarajevo, 1994.

Dragoslav Janković, Jugoslavensko pitanje i Krfska deklaracija 1917., Beograd, 1967.

Dženana Čaušević, Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine, dokumenti sa komentarima, Sarajevo, 2005.

Dževad Juzbašić, O nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog Zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine. Radovi ANUBiH, XXXII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 11, Sarajevo, 1976.

Ferdo Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji, poslovnik za Ustavotvornu skupštinu, Zagreb, 1968.

Ferdo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, knj. I, Zagreb 1961.

Fikret Karčić, Studije o šerijatskom pravu, Zenica, 1997.

Fikret Karčić, Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941., Sarajevo, 1986.

Glasnik zakona i naredba za BiH, XV/1894.

Hamdija Kapidžić, Pripremanje ustavnog perioda u Bosni i Hercegovini (1908.-1910.), u knjizi BiH u vrijeme Austro-Ugarske vladavine, Sarajevo 1968.

Hodimir Sirotković, Lujo Margetić, Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije, Zagreb, 1988.

Jovan Stefanović, Odnosi između crkve i države, Zagreb, 1953.

John V.A.Fine, Jr. Robert J.Donia, Bosna i Hercegovina, tradicija koju su izdali, Sarajevo, 1995.

Kasim Iović, Struktura i funkcioniranje organa državne uprave u Bosni i Hercegovini u vremenu od

1918. do 1924., Glasnik Arhiva i društva arhivista BiH, God. II, Knjiga II, Sarajevo 1962.

Kosta Đurić, Crkva i država – Povodom pitanja o odvajanju crkve i države, Beograd 1923.

Laza M. Kostić, Komentar Ustava Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1934.

Luka Đaković, Položaj BiH u austrougarskim koncepcijama rješenja jugoslavenskog pitanja 1914-1918., Tuzla, 1981.

Ljubomir Zovko, Studije iz pravne povijesti Bosne i Hercegovine 1878 -1941, Mostar, 2007.

Mihailo Lanović, Vidovdanski ustav o verama, Vesnik Srpske crkve, Beograd, maj, juni-juli i august, 1922.

Mustafa Imamović, Historija države i prava BiH, Sarajevo, 2003.

Mustafa Imamović, Muslimanski glas, Sarajevo 1991.

Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006.,

Mustafa Imamović, Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2006.

Mustafa Imamović, Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878.-1914., Sarajevo, 1997.

Mustafa Imamović, Uvod u historiju i izvore bosanskog prava, Sarajevo, 2006.

Mustafa Imamović, Vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji između dva svjetska rata, Sarajevo, 2008.

Sergije Troicki, Izjednačenje državnog verskog zakonodavstva, Beograd, 1940.

Srećko Džaja, Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878-1918.), Mostar-Zagreb, 2002.

Stevan M. Dimitrijević, Sudbonosni problemi, Vesnik Srpske crkve, Beograd, mart – april 1921., str.

Vojislav Bogićević, Aneksija Bosne i Hercegovine i jugoslavensko pitanje, historijski pregled br. 4/59., Zagreb, 1959

**Amra Mahmutagić, Ph.D., Associate professor**  
Faculty of Law of the Džemal Bijedić University of Mostar

## **ON THE CENTENARY OF THE SAINT GERMAIN TREATY, AS THE MAIN POSITIVE LEGAL SOURCE OF MINORITY PROTECTION IN YUGOSLAVIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS**

**Summary:** After the end of World War I, a general peace agreement was signed in Versailles between the victorious forces of the Entente and the defeated Germany and Austria-Hungary. Thus, the Versailles political system, which marked the period until 1939, was an important historical basis for the strengthening of the Entente forces, especially France and a number of small states under its protection. One of them, created essentially as a creation of Versailles, is the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, which has concluded five international treaties to secure its position and borders. The Treaty of Saint Germain is the only that concerned Bosnia and Herzegovina, reaffirmed its territorial integrity as an administrative area, and guaranteed full rights to Muslims as well as the protection of their religious institutions. The paper highlights important historical facts during the turbulent times of the nineteenth to twentieth century, which led to the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, and to the creation of the first joint South Slavic state. The circumstances regarding the incorporation of the provisions of the Saint Germain Treaty into the legal system of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes are analyzed separately. A number of issues had been arisen regarding the relationship between the state and religious communities, basic rights, especially status and family rights, some of which remain insufficiently and incompletely regulated after a whole century, and the Treaty itself was the basic positive legal source of minority protection in Yugoslavia between the two world wars.

**Keywords:** Saint Germain treaty, territorial integrity, minority rights, state and religious communities, recognized religions